

De Schager Rood

In de Haarlemmermeer is in 2004 een gebied van 35 hectare ingericht om historische agrarische gewassen te verbouwen. Het heet de Plesmanhoek. Er worden onder meer zo'n veertig appelsoorten geteeld. Tussen de Elstar, de James Grieve en de Present van Engeland, groeit en bloeit daar de *malus domestica* Schager Rood.

Polderbaan

Malus domestica is de verzamelnaam voor geteelde appels. Over de hele wereld, hoofdzakelijk in het noordelijk halfrond, zijn duizenden appellassen voor consumptie bekend. Ze stammen af van de nog altijd in de Kaukasus in het wild groeiende *malus sieversii*, zeg maar de oerappel. Langs de zijderoute zijn de *malus domestica* meegekomen naar het Romeinse Rijk, waar de kweek van appels zich ontwikkelde. Van daaruit is de appelteelt over Europa verspreid geraakt. Veel soorten zijn in de loop der eeuwen verdwenen, andere zijn gebleven, herontdekt of ontwikkeld. In het Lions Smulbos, onderdeel van de Plesmanhoek, krijgen oude en vergeten rassen nieuw leven ingeblazen. De Plesmanhoek is door vijf regionale Lionsverenigingen aangelegd als compensatie voor de in 2003 in gebruik genomen Polderbaan, de langste start- en landingsbaan van Schiphol. Daar vecht dus het Schager Roodje dapper mee in de milieuraace tegen de verpletterende uitstoot van koolstofdioxide die onze nationale luchthaven teweegbrengt. Het lijkt een ongelijke strijd, maar de Schagers hebben wel eerder als David tegen Goliath gestaan. We zijn een taai soort, zo ook de Schager Rood. Al is hij niet onkwetsbaar. Mijn vrouw had er een jong boompje van op de volkstuin. Vorig jaar bracht hij vier schattige appeltjes voort. Helaas bleek hij nog onvoldoende geworteld om de zomerdroogte van 2018 te overleven.

Zeer vermaard

Het Weekblad van Den Helder en

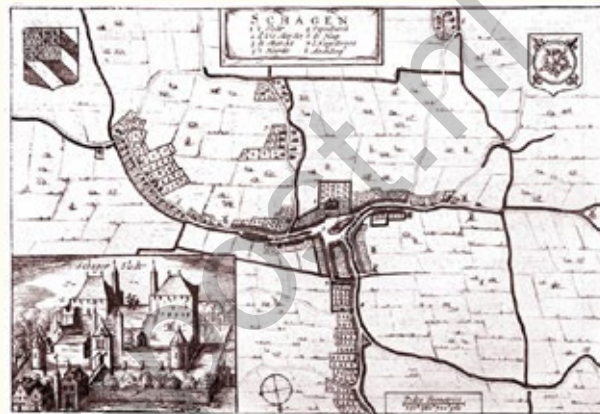
het Nieuwediep citeerde in 1851 oude beschrijvingen over Schagen als land van melk en honing:

“Men schreef van Schagen: “De landerijen zijn vlak en effen, de specie is eene zeer vette klei en bruine aarde, te goed om bosschen op te planten; en ten opzichte der vruchtbaarheid, zoo heeft de natuur haren schoot in de algemeenschap der dingen, haren rijkdom, hier overvloedig medegedeeld. Men vindt geen goud- of zilvermijnen, maar kostelijke vruchten, dienstig tot het onderhoud des levens, tarwe, rogge, haver, garst en boomen in overvloed; het geeft eene vette weide voor koeijen en schapen, beste wol, uitmuntende kaas en boter welke eerste vooral zelfs in den vreemde zeer gezocht is. Schoone vruchtdragende boomgaarden, van alle soort, de Schager appels of ‘Schager roodjes’ zijn zeer vermaard.”

Terwijl men als een voorbeeld van vruchtbaarheid nog aanhaalt, dat

— Markt te Winkel, 17 Oct. '99.
Aanvoer: 9 balen nep f 1.70 a f 1.75, 9 balen vlen f 1.55, 25 zak blauwe aardappelen f 0.45 a f 0.65, 15 zak hallumer gele f 0.50 a f 0.60, 4000 slaboonen 0.12½, a f 0.15 per 1000. 158 manden vruchten: Schagerrood f 1.75 a f 1.80, rietperen f 1.70, zure reine d'or f 1.40 a f 1.50, kleiperen f 1.— a f 1.15, smidjes f 0.80 a f 0.85, zoete veen f 1.50 a f 1.90, tulpappelen f 1.40 a f 1.80, Hollandsche bellefleur f 1.75 a 1.90, roggezoet f 1.40, Brabantsche bellefleur f 1.80 a f 1.85, kandij f 1.75, zoete noblesse f 1.25, blanke kozijn f 1.65, bakkersweeltjes f 1.— a f 1.40, sistersemeins f 1.50, gratiolis f 1.10, zure weel f 1.25, zure paternoster f 1.40 a f 1.85, goudreinetto f 1.95 a f 2.—, zoete paternoster f 1.40 a f 1.50, huismanszoet f 1.50, blanke mandes f 1.—.

Bericht van de markt te Winkel in de Schager Courant van 19 oktober 1899. Volgens regel 7 werd de Schager Rood verhandeld voor f 1,75 à f 1,80 per mand.



Op de kaart van Blaeu uit 1632 zien we achter bijna elke boerderij een boomgaard.

‘een appelboom in 1645 f 100 revenu aan den eigenaar gaf. Dat de Rood werkelijk Schagens trots was halen we uit het Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden van A.J. van der Aa (1792-1857). Daarin lezen we over een vervanging van de houten spits op de kerktoren aan de Markt. ‘In den jare 1617 begon men hier de sierlijke spits op te bouwen, welke in 1619 voltooid werd (...). De gehele toren is 43 el hoog en heeft drie omgangen, waarboven een peer en een gulden appel met sierlijk lofwerk geplaatst is.’

Scheepsladingen

Heerlijk Schagen, het stamboek van onze geschiedenis, zegt: ‘Tot in de zeventiende eeuw waren de Schager appels vermaard. Op een kaart uit 1561 is achter het Slot de ruime boomgaard van de heer te zien, goed genoeg voor een jaarlijkse pacht van f 700, terwijl er ook voor de pachter nog een behoorlijke boterham overbleef. Op de bekende kaart van Blaeu uit 1632 zien we achter bijna elke boerderij een boomgaard.’ Er staat een interessant filmpje op de website Het Geheugen van Schagen, waarin wordt verteld: ‘Vroeger had je in Schagen veel boomgaarden. Daar groeit de Schager Rood. De appel is zeer populair tot ver buiten

Drie Schager Roodjes, zoals afgebeeld in het Inventarisatieproject in Noord-Holland.



Schagen. Hij verkoopt goed op de markten van de grote steden. Daarbij wordt wel de tussenhandel gepasseerd. Daarom klaagde het Amsterdamse gilde van appelverkopers dat scheepsladingen fruit uit Schagen, maar ook van elders, buiten de gildeleden om verkocht wordt. Het Amsterdamse stadsbestuur geeft het gilde gelijk en de vrije verkoop van fruit wordt aan banden gelegd.' Dat was een streep door de rekening van (citaat uit de Ordonnantiën van het fruitverkoopers gilde der stad Amsterdam) 'alle de genen die gewoon zijn met hare frugten hier ter Stede te kommen van Woerden, Amersfoort, Schagen ende andere omleggende plaetsen.'

Zwaag

De hoogtijdagen van de Schager Rood lijken na de 17e eeuw voorbij, maar hij bleef een handelsproduct. In de Schager Courant vinden we sporen dicht bij huis, in 1899 en 1900, toen hij te koop was op de groente- en fruitmarkt van Winkel in oktober/november. Dat klopt, want de Schager Rood is een late appel. Een krantenbericht in 1916 geeft een pikanter teken van leven. De decoratieschilder Pieter Stolp uit de Zijpe was voor de arrondissementsrechtbank gedaagd. Hij had zijn vakmanschap getest op het vervalsen van papieren rijksdaalders. Blijkbaar vond hij ze goed genoeg gelukt om ze te durven uitgeven. Een van degenen die hij had opgelicht was Arie Wit. 'Van dezen Schager koopman had Stolp, een beetje aangeschoten zijnde en trek naar appelen

hebbende, een dubbeltje 'Schager roodjes' gekocht en f 2,40 teruggekregen.' Tot de Tweede Wereldoorlog zien we de Schager Rood op naarsveilingen in Amsterdam, Olst, Deventer, Enkhuizen, Elst, Wijk bij Duurstede, Culemborg, Utrecht, Twello en uiteindelijk alleen nog in Zwaag, voor het laatst in 1941. Daarna lijkt hij van de aardbodem verdwenen. Met de aanleg van de wijk Groeneweg eind jaren zestig van de vorige eeuw gingen achter de huizen en boerderijen aan het Noord de laatste boomgaarden van Schagen voor de bijl, en daarmee waarschijnlijk de laatste Schager Rood op eigen bodem.

POM Noord-Holland

In 2002 werd de POMologische Vereniging Noord-Holland opgericht. Zij stelt zich ten doel het behoud van hoogstamfruitbomen te stimuleren door middel van cursussen, activiteitendagen en adviezen over rassenkeuze, ziektebestrijding, snoei en aanplant. Het kwartaalblad van POM Noord-Holland bevroeg in 2009 een der actiefste leden van de vereniging, Henk Houtman, over zijn zoektocht naar verdwenen rassen. 'Soms kom je ze bij toeval tegen. In een boek, op lijsten van kwekers. De Schager Rood! Daar hebben we ons wezenloos naar gezocht. Eindeloze oproepen in de krant: wie weet er nog een Schager Rood? Uiteindelijk hebben de mannen 'm hier vlak in de buurt gevonden. Ik had 'm al eerder gezien en gedetermineerd als Paradijs. Maar toen ik dit in handen kreeg, zag ik: dit is geen Paradijs. Hij leek eerder op de Rode Tulp. Het verschil was de rijptijd. Als er in oktober geen Rode Tulp meer is, komt de Schager Rood op. Die kun



De bloesem van de Schager Rood heeft een ondiepe kelk.

je tot februari nog eten.' Houtman is te zien in het eerder in dit artikel aangehaalde filmpje op de website van Het Geheugen van Schagen. Daarin zegt hij: 'Schager Rood heeft een echt wel eigen smaak. Vooral een tikkie zuur. Niet erg veel, maar totaal anders als de hedendaagse appel. Vroeger werd veel meer in de keuken met de appels gedaan en het is ook een hele goeie keukenappel.'

Lentsche Roode

De vereniging heeft bij Midden-Beemster een collectieboomgaard met meer dan driehonderd appellassen. 'De meeste halen de groothandel niet. Te snel ziek, te kwetsbaar voor transport. Sommige zijn op het nippertje voor uitsterven behoeft'. Dat geldt ook voor een tweelingbroertje van de Schager Rood uit de Betuwe, de Lentsche Roode. Deze staat beschreven in een index over Nederlandse fruitsoorten, in 1942 uitgegeven door de Nederlandsche Heidemaatschappij: Vrucht: Matig groot, mooi regelmatig gevormd.

Kleur: In den regel vol helderrood, aan schaduwzijde vaalrood, spaarszaam bezet met grijze stippen.

Kelk: Klein, gesloten in ondiepe kelkholte.

Steel: Dun, vrij lang, diep ingeplant. Vleesch: Wit, vrij droog, zacht zuur zonder aroma.

Klokhuis: Normaal, goed met zaden bezet.

Gebruikstijd: October - November. En verder: 'Is geschikt voor alle betere gronden. Bloeitijd vrij laat. Is op lateren leeftijd goed vruchtbaar. Is niet bijzonder vatbaar voor ziekten. Lentsche Roode komt vrij veel voor in de Betuwe. Is verder niet verspreid. In West-Friesland komt een gelijke appel voor onder den naam van Schager Roode. Is vermoedelijk een en dezelfde variëteit. Appel is mooi van uiterlijk, heeft echter overigens geen of weinig waarde, waarom de variëteit dan ook meer en meer verdwijnt.'

Schager Rôd

Geen of weinig waarde?! Dat is dan jammer voor de Lentsche Roode. De Schager Rood is vanuit historisch perspectief voor Scha-

Daar vecht dus het Schager Roodje dapper mee

Zoo heeft de natuur haren schoot hier overvloedig medegedeeld

De Schager Rood! Daar hebben we ons wezenloos naar gezocht

Huisje, boompje, feestje

gen zeer waardevol. Een origineel Schager product, dat in elk geval tot eind 17e eeuw heeft bijgedragen aan de lokale voorspoed. Dat hij is herontdekt door POM Noord-Holland schrijven we dankbaar bij in het Schager erfgoedregister. Zonder de speurneuzen van POM Noord-Holland was de Schager Rood ons uit handen geglipt. Voorzitter Cees Vroegop: 'De Schager Rood in onze boomgaard is indertijd door Henk Houtman opgeënt met enthout van een oude Schager Rood die we hebben gevonden in de boomgaard van boerderij Broedersbouw aan de Oostdijk in de Beemster nabij Oosthuizen. Voor zover ik weet is dat de enige vindplek van dit ras in Noord-Holland geweest.' Ook heeft POM Noord-Holland veel bemoeienis gehad met de aanplant van het Smulbos in de Plesmanhoek. 'Er zijn daar door ons geleverde fruitbomen geplant in de vorm van hoog- en

laagstam, waaronder de Schager Rood. Het enthout hiervoor kwam uit onze collectieboomgaard in de Beemster.' Waarom trouwens Lentische Roode en Schager Rood? Dat zit 'm in het Westfries. Een bruinpaard is in het Westfries niet 'de bruine' maar 'de bruin'. Een man met rood haar is 'de rood', uitgesproken als de rôd.

Huisje, boompje, feestje

Er zijn meer plaatsen waar de Schager appel is herrezen. De kampeeren activiteitenboerderij De Manelhoeve in Aartswoud heeft een Schager Rood staan, via de POM verkregen. De prachtige kasteeltuin bij het slot Assumburg te Heemskerk heeft een boomgaard met zo'n zeventig in ere herstelde appelsoorten. Van alle daar verzamelde rassen is de Schager Rôd onder de oudste. Al even bezienswaardig is de historische buitenplaats Het Huis te Man-

pad in Heemstede, ooit het thuis van Jacob van Lennep (1802-1868), waar in de boomgaard de Schager Rood zijn partijtje meeblaast. De POM houdt in haar collectieboomgaard bij Midden-Beemster open dagen. In de Plesmanhoek organiseert men eveneens activiteiten, van wandelen tussen de gewassen tot het meemaken van zaai- en oogstdagen en van fruit en bloemen plukken tot schaapjes tellen in de schapenweide. Goede gelegenheden om de Schager Rood eens op te zoeken. En als u bij huis een boompje wilt... Schitterende bloesem in het voorjaar, een verkoelend bladerdek in de zomer en appels voor het plukken in het najaar? Wat een feestje zou het zijn als in onze tuinen de appelbomen terugkeren waar Schagen ooit befaamd om was.

Peter Groenveld,

e-mail: petergroenveld@hetnet.nl

Bronnen:

<http://lionssmulbos.nl/bomen-en-struiken/>

<https://www.geheugenvanschagen.nl/>

<http://www.hoogstamfruitnh.com/>
Maartje Duin in Pomopost, interview met Henk Houtman, 2008